

<https://doi.org/10.15407/etet2024.03.005>

УДК: 330.344

JEL: O10, E61

Андрій Гриценко

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ НА ЗАСАДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ УКОРІНЕНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Показано, що країни, які здійснили економічний прорив і увійшли у світ держав з високими доходами на душу населення в будь-якому варіанті використання стратегій наздоганяючого чи випереджаючого розвитку, експортної орієнтації чи імпортозаміщення, спиралися на створення виробництв у своїй власній країні, тобто на національно укорінений розвиток. Розкрито зміст національно укоріненого розвитку як підґрунтя економічної стійкості та безпеки. З'ясовано співвідношення понять "стійкість" та "резильєнтність". "Резильєнтність" трактується як конкретна форма стійкості економічного об'єкта, пов'язана з його гнучкістю та здатністю відновлюватися після деструктивних впливів. У більш широкому контексті стійкість економічного розвитку розглядається як здатність розвивати виробництво мережі різноманітних благ (матеріальних та ідеальних, суспільних та індивідуальних, інституціональних і соціальних) для задоволення потреб суспільства, його спільнот і громадян на основі техніко-технологічного розвитку і відповідної йому соціально-економічної організації, що базується на всебічному використанні національних ресурсів і міжнародної співпраці для створення доданої вартості в національному просторі-часі та має властивість підтримувати динамічну рівновагу в умовах невизначеностей і дестабілізаційних впливів гібридної системи "мир – війна".

Розкрито механізми забезпечення національного укорінення економічного розвитку як основи його стійкості та безпеки. Показано, що складовими структурами цих механізмів є цілепокладання з науковим обґрунтуванням відповідної політики, стратегічним плануванням і розробкою планово-ринкових механізмів вирішення стратегічних завдань з логістичним, організаційним та фінансово-кредитним забезпеченням досягнення мети національно укоріненого розвитку. Зроблено висновок про те, що національні проекти повинні стати ключовою

Гриценко Андрій Андрійович (and.gryt@gmail.com) д-р екон. наук, проф., академік НАН України; заступник директора з наукової роботи Державної установи "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України", вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5030-864X>

Цитування: Гриценко А. А. Механізми забезпечення економічної стійкості та безпеки на засадах національної укоріненості економічного розвитку. *Економічна теорія*. 2024. № 3. С. 5–23. <https://doi.org/10.15407/etet2024.03.005>

© Видавець Державна установа "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України", 2024.
Стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>)

організаційною ланкою механізму національного укорінення економічного розвитку. Показано, що в умовах невизначеності та надзвичайної складності суспільних процесів вирішити завдання національного укорінення економічного розвитку можливо лише з опорою на меритократичний підхід до управління.

Ключові слова: національно укорінений розвиток, стійкість, резильєнтність, безпека, господарський комплекс, стратегічне планування, національний проект.

MECHANISMS FOR ENSURING ECONOMIC STABILITY AND SECURITY ON THE BASIS OF NATIONAL ROOTEDNESS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Andrii Grytsenko (and.gryt@gmail.com), Acad. NAS of Ukraine, Dr. Econ. Sciences, Prof.; deputy director for scientific work of the State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". Kyiv, Ukraine. ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5030-864X>

The article shows that the countries that made an economic breakthrough and entered the world of states with high per capita incomes in any variant of using the strategies of catch-up or anticipatory development, export orientation or import substitution relied on the creation of industries in their own country, that is, on nationally rooted development. The author reveals the content of nationally rooted development as a basis for economic stability and security. The relationship between the concepts of "sustainability" and "resilience" has been clarified. "Resilience" is interpreted as a specific form of stability of an economic object, associated with its flexibility and ability to recover from destructive impacts.

In a broader context, the sustainability of economic development is considered as the ability to develop the production of a network of various goods (material and ideal, public and individual, institutional and social) to meet the needs of society, its communities and citizens on the basis of technical and technological development and its corresponding socio-economic organization, which is based on the comprehensive use of national resources and international cooperation to create added value in the national space-time and has the property of maintaining dynamic balance in conditions of uncertainties and destabilizing influences of the hybrid "peace-war" system.

The author reveals the mechanisms for ensuring the national rooting of economic development as the basis of its stability and security. It is shown that the components of the structure of these mechanisms are goal setting with scientific justification of the relevant policy, strategic planning and development of planning and market mechanisms for solving strategic tasks with logistical, organizational and monetary support for achieving the goal of nationally rooted development. It is concluded that national projects should become the key organizational link of the mechanism of national rooting of economic development. The article shows that in conditions of uncertainty and extreme complexity of social processes, it is possible to solve the task of national rooting of economic development only by relying on a meritocratic approach to management.

Keywords: nationally rooted development, sustainability, resilience, security, economic complex, strategic planning, national project.

Аналіз досвіду країн, які здійснили економічний прорив і увійшли у світ держав з високими доходами на душу населення, показує, що в будь-якому варіанті: використання стратегій наздоганяючого чи випереджаючого розвитку, експортної орієнтації чи імпортозаміщення (Chuanqi, 2011; Burkett & Hart-Landsberg, 2003; Mathews, 2006; Nelson, 2005; Москаленко, 2014; Железняк, 2022) – вони спиралися на створення виробництв у своїй власній країні.

Певним орієнтиром для країн, які ставлять завдання вийти на рівень розвинених країн, є моделі, зафіксовані у вигляді Вашингтонського, Пекінського, Мумбайського та Сеульського консенсусів економічного розвитку. Назва "консенсус" виникла відносно тих принципів, які були задекларовані Дж. Вільямсоном (*Williamson, 2000*), і це стосувалось їх спрощеного варіанту у вигляді принципів лібералізації, приватизації та дерегуляції, а не тих 10 принципів, які відстоював їх автор і які, наприклад, включали фіскальну дисципліну з обмеженнями дефіциту бюджету, пріоритетність певних бюджетних витрат (на охорону здоров'я, інвестиції в інфраструктуру), податкову реформу з розширенням податкової бази і помірними податковими ставками. Щодо інших "консенсусів", то це були просто моделі розвитку, які виявилися успішними у деяких західних країнах, Китаї, Індії, і Південній Кореї. Зважаючи на це, їх розглядають як приклади успішності розвитку.

Аналіз змісту цих моделей та історичних умов їх втілення, показує специфічність кожної моделі, її адекватність тим об'єктивним і суб'єктивним історичним умовам, в яких вони склалися. В цих моделях представлено майже всі основні варіанти економічного розвитку. У Вашингтонському консенсусі втілено ліберальний за своєю суттю варіант розвитку. Пекінський консенсус наголошує на активній участі держави і орієнтується на використання експортного потенціалу. У Мумбайському консенсусі економічний розвиток, навпаки, базується на зростанні внутрішнього ринку і споживання за рахунок формування середнього класу. Сеульський консенсус поряд з низкою різноманітних заходів, що стосуються захисту інвестицій, розвитку сучасної інфраструктури, високого рівня державного управління, соціального захисту, наголошує на неможливості існування єдиної формули розвитку для всіх країн (*Голюк, Волощук, 2015*). Якщо підсумувати реально пройдений шлях різними країнами і економічне осмислення цього шляху, то можна констатувати необхідність у кожному випадку мати перед собою не тільки успішні моделі розвитку різних країн, а й розуміти специфіку умов, в яких вони були здійснені, особливості умов власної країни і, найголовніше, уміння з урахуванням досвіду і конкретних обставин знаходити адекватні реальній ситуації рішення та шляхи розвитку.

Необхідно також звернути увагу на ту обставину, що аналіз різних успішних моделей (наздоганяючого чи випереджаючого розвитку, орієнтованих на експорт чи імпортозаміщення) зазвичай випускає базовий, найбільш ґрунтовний момент: будь-яка модель спирається на розвиток виробництва у своїй країні, тобто національно укорінений розвиток. Без цього не може бути ні експортної орієнтації, ні імпортозаміщення, ні випереджаючого розвитку. До речі, найбільш вражаючий за своєю масштабністю досвід Китаю показує використання різних стратегій та їх зміну відповідно до конкретних умов.

Зміст формування національно укоріненого розвитку полягає у створенні такого національного господарського комплексу, який, спираючись на використання національних сировинних, технологічних, науково-технічних і трудових ресурсів, буде здатний задовольняти внутрішні потреби

населення і зростання його добробуту та збільшувати експорт шляхом створення в країні мережі ланок переробки сировинних ресурсів в готову продукцію. Для реалізації такого підходу необхідно вирішення ряду взаємопов'язаних завдань (Гриценко, 2023). Серед найважливіших:

- ✓ визначення номенклатури і обсягів кінцевої продукції внутрішнього споживання на рівні, необхідному для забезпечення нормальної життєдіяльності громадян України;
- ✓ вивчення зовнішнього попиту на кінцеву продукцію, у виробництві якої Україна могла би брати участь;
- ✓ оцінка існуючих сировинних, виробничих і трудових ресурсів, необхідних для задоволення внутрішніх потреб і виробництва товарів на експорт;
- ✓ з'ясування співвідношення ресурсів та потреб і вибір варіантів та пріоритетів у забезпеченні їх відповідності;
- ✓ побудова схеми технологічних ланцюгів перетворення сировини в готову продукцію;
- ✓ з'ясування співвідношення схеми технологічних ланцюгів з реально існуючими ланками, визначення невідповідностей і вибір варіантів їх усунення (шляхом добудови на основі національного виробництва і розвитку технологій або імпорту);
- ✓ при виборі варіантів вирішення виробничих проблем застосовується принцип пріоритету використання національних ресурсів, і лише у разі відсутності такої можливості або надто високої витратності цього варіанта, стає необхідним імпорт;
- ✓ створення інститутів та механізмів планово-ринкового забезпечення монетизації внутрішніх раціональних потреб населення і монетарно-кредитної підтримки виробництва товарів і послуг для їх задоволення.

Зважаючи на те, що предметом нашого дослідження є механізми забезпечення економічної стійкості та безпеки на засадах національної укоріненості економічного розвитку, виникає питання про співвідношення категорій стійкості та безпеки з категорією національно укоріненого розвитку. Стійкість і безпека розглядаються як похідні національно укоріненого розвитку, а останній розкривається як підґрунтя економічної стійкості та безпеки. Тому саме національно укорінений розвиток знаходиться в центрі дослідження. Візуальним образом співвідношення укорінення, стійкості та безпеки може бути коренева система дерева: чим більше вона розгалужена і укорінена вшир і вглиб землі (національне підґрунтя), тим стійкішим є дерево до буревіїв та інших руйнівних впливів, а стійкість робить його існування безпечнішим. Стовбур дерева може бути стійким у двоякому відношенні: 1) бути непохитним, жорстко стійким, усталеним (у цьому разі після надмірної напруги об'єкт руйнується – зламане дерево при непорушеному корінні); 2) бути гнучким, піддаватися впливу зовнішнього напруження, але мати властивість повертатися до попереднього стану (наприклад, лоза, трава, ресори). Останній вид стійкості можна характери-

зувати терміном **резильєнтність** (від англ. resilience – пружність, еластичність). Інакше кажучи, **резильєнтність** – це гнучка стійкість.

Термін "резильєнтність" застосовується в різних науках. "Оскільки термін "резильєнтність" активно впроваджується в психологічну науку, зазначимо, що цей термін увійшов до психологічного лексикону з фізики, де він позначає властивість матерії набувати початкової форми після деформації, отриманої в результаті тиску (опір матеріалів). Отже, типовим прикладом визначення **резильєнтності** є визначення Ф. Лозеля: **резильєнтність** – це здатність людини або соціальної системи вибудовувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах" (Лагос, 2018).

Ми будемо використовувати термін "резильєнтність" у значенні конкретної форми стійкості економічного об'єкта, пов'язаної з його гнучкістю та здатністю відновлюватися після деструктивних впливів. У більш широкому контексті нашого дослідження доцільно виходити з розуміння **стійкості економічного розвитку** як здатності розвивати виробництво мережі різноманітних благ (матеріальних та ідеальних, суспільних та індивідуальних, інституціональних і соціальних) для задоволення потреб суспільства, його спільнот і громадян на основі техніко-технологічного розвитку і відповідної йому соціально-економічної організації, що базується на всебічному використанні національних ресурсів і міжнародної співпраці для створення доданої вартості в національному просторі-часі та має властивість підтримувати динамічну рівновагу в умовах невизначеностей і дестабілізаційних впливів гібридної системи "мир – війна". Згідно з цим підходом **безпека економічного розвитку** означає наявність матеріально-технічних, соціально-економічних та політико-ідеологічних умов для адекватної реакції держави і суб'єктів господарювання на ризики та загрози і здатність забезпечувати можливість виробництва, розподілу, обміну і споживання благ відповідно до суспільно визначеної мети.

Умовою стійкості є пропорційність розвитку всіх складових економічної системи. Тому механізм забезпечення стійкості економічного розвитку включає в себе підтримання пропорційності складових економічної системи.

Механізм у самому загальному сенсі є системою взаємопов'язаних засобів та інструментів, спрямованих на виконання певних функцій чи вирішення поставлених завдань. Він має складну багаторівневу, багатоаспектну і багатofункціональну структуру. Реалізація кожного напряму національного укорінення економічного розвитку має свій механізм. Але також існує загальний механізм, який об'єднує всі складові ланки в механізм досягнення основної мети.

Метою цієї статті є розкриття господарського механізму національного укорінення економічного розвитку як системи структурних ланок економіки (інститутів, організаційних форм, засобів та інструментів), спрямованих на вирішення завдань національного укорінення економічного розвитку.

В основу з'ясування сучасних чинників розвитку можна покласти базові структури економічної діяльності, які завжди в ній присутні, але на ко-

жному історичному етапі виступають в особливих актуальних формах. Будь-яка форма економічної діяльності включає три фундаментальні елементи: робочу силу, засоби виробництва і цілеспрямовану діяльність. Робоча сила інтегрує всі фізичні та розумові здібності людини в процесі праці з метою і алгоритмами, визначеними власником засобів виробництва (роботодавцем). Розвиток людських здібностей цікавить роботодавця лише в тій мірі, в якій вони застосовуються у виробництві.

Науково-технічний прогрес в історії суспільств завжди обумовлював і буде обумовлювати дві суперечливі тенденції. З одного боку, він вимагає для розвитку науки і техніки, її обслуговування більш розвинених і всебічних здібностей людини, з іншого – зводить частину трудових функцій людей до суто механічних дій і стає підґрунтям для деградації особистості. І це стосується не тільки конвеєрного виробництва на початку ХХ століття, а й цифрових технологій ХХІ століття, де існує велика потреба у фахівцях, здатних за алгоритмами виконувати прості когнітивні функції, не вникаючи і не розуміючи суть справи.

У сучасному суспільстві прогрес пов'язаний не з матеріальним виробництвом і робочою силою людини, а з виробництвом нових знань і розвитком творчих здібностей людини як головного чинника продукування суспільного багатства. Людський розвиток виходить далеко за межі робочої сили, основою якої є фізичні характеристики праці. Він полягає у всебічності та гармонійності розвитку здібностей людини до творчої діяльності і стає економічним імперативом тільки в умовах переходу від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки. Тому людський розвиток є сучасною формою трансформації робочої сили у більш глибоку і широкую категорію всебічно розвиненої людини.

Однак цей процес не позбавляється своєї постійної історичної протилежності – тенденції до деградації особистості. Історична тенденція розвитку цієї суперечності полягає в тому, що одна група людей рухається по висхідній лінії людського розвитку, а інша – по деградаційній лінії відносно першої групи людей, зберігаючи в цілому загальний цивілізаційний рівень. Можна стверджувати, що перехід до інформаційно-мережевої економіки формує нові соціально-класові відмінності та групи. Так, поява креативного класу (Eaton, 2010) надає іншим соціальним утворенням характер пасивного класу. Формування прекаріату як класу соціально невлаштованих людей, що не мають повної гарантованої зайнятості, виявляє як свою протилежність саларіат – вищий середній прошарок, що має стабільну повну зайнятість і заробітну плату (Standing, 2012). На підґрунті розвитку мережевого характеру інформаційної економіки соціальна диференціація також набуває мережевих форм. Мережа стає початковою організаційною формою об'єднання і підґрунтям зростання та диференціації соціальних груп.

Другий базовий елемент структури економічної діяльності – засоби виробництва – досягає в умовах формування інформаційно-мережевої економіки рівня цифрових технологій та штучного інтелекту, які стають

актуальними чинниками технічного прогресу та соціально-економічних трансформацій. Нарешті, третій базовий елемент – цілеспрямована діяльність – набуває форми управління суспільними процесами, яке має бути адекватним новим умовам. І все це на сучасному етапі існування українського суспільства повинно вкладатися у європейський вектор соціально-економічних трансформацій. Україна знаходиться на шляху до Європи. І навіть допомога Європейського Союзу, пов'язана з війною Росії проти України, виходить із перспективи європейської інтеграції, про що свідчить, наприклад, план Ukraine Facility, який "передбачає реалізацію реформ, які закладуть фундамент для подальшого відновлення й розвитку економіки та інтеграції України до ЄС"¹.

Ці взаємозв'язки можна подати схематично (рис. 1).

Рисунок 1. Базові структури і сучасні чинники соціально-економічного розвитку

Джерело: розроблено автором.

Безумовно, має існувати загальний механізм забезпечення національно укоріненого розвитку, до якого повинні інтегруватися спеціальні механізми національного укорінення розвитку промисловості, агропродовольчої системи, транспортної інфраструктури, цифровізації, інституційного, грошово-кредитного, фіскального та макроекономічного регулювання, управлінського забезпечення, соціалізації та створення політичних умов для вирішення поставлених завдань.

Загальна структура механізму національного укорінення економічного розвитку включає:

1. Механізм цілепокладання:
  - ✓ наукове забезпечення політики національно укоріненого розвитку;

¹ Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу. План для Ukraine Facility. 2024–2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>

- ✓ стратегічне планування;
- ✓ розроблення планово-ринкових механізмів вирішення стратегічних завдань.

2. Механізми забезпечення досягнення мети національно укоріненого розвитку:

- ✓ логістичний (механізм перетворення ресурсів у готову продукцію);
- ✓ організаційного забезпечення;
- ✓ фінансово-кредитного забезпечення.

Першим моментом цілепокладання є наукове забезпечення політики національного укорінення економічного розвитку, яке полягає в обґрунтуванні (на основі вивчення світового досвіду успішного розвитку країн, з'ясування його причин, чинників і національних особливостей) необхідності в будь-яких конкретних варіантах вибудовувати ланцюги створення доданої вартості на національному підґрунті, використовуючи й активізуючи національні сировинні, науково-технічні та трудові ресурси і спрямовуючи їх на виготовлення кінцевої продукції, а також у визначенні напрямів, шляхів та механізмів вирішення цих завдань.

Другим важливим моментом цілепокладання є стратегічне планування. В Україні відсутня належна нормативно-правова база для стратегічного планування. Проект Закону України "Про державне стратегічне планування" розглядався Верховною Радою України у 2011 р., але ні цей проект, ні проект, підготовлений в Мінекономіки у 2017 р., не ухвалено. Ця обставина є суттєвим гальмом у запровадженні стратегічного планування, без якого воєнно-повоєнне реконструктивне відновлення української економіки, суттєво зруйнованої та деформованої війною, є неможливим. Під час доопрацювання цього законопроекту доцільно також передбачити можливість створення і реалізації національних проєктів, які б концентрували зусилля держави, бізнесу і громадськості на вирішенні ключових завдань повоєнного розвитку. Необхідним є також введення статті про особливості застосування закону про стратегічне планування в період військового стану та післявоєнного відновлення.

Національна академія наук України може і повинна відігравати у стратегічному плануванні суттєву роль. До речі, в обох названих вище проєктах Закону про стратегічне планування в ст. 23 "Повноваження Національної академії наук у сфері державного стратегічного планування" передбачено, що Національна академія наук бере участь у розробленні Візії майбутнього України, розглядає та обговорює підготовлений документ та надає рекомендації; бере участь у розробленні Стратегії розвитку України в частині підготовки довгострокового прогнозу розвитку України та аналізу геоekonomічного та геополітичного положення та конкурентних переваг України².

² "Про державне стратегічне планування" (Друге читання). (2011). URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/pt2/reports.leftcol?ptid=9313>; Проект Закону України "Про державне стратегічне планування" (2017). URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e7b8af7a-7c03-4d5b-aaa5-e1c0d7e84388&title=ProektZakonuUkrainiproDerzhavneStrategichnePlanuvannia>

У системі Академії наук України довгострокове прогнозування економічного розвитку може здійснюватися і здійснюється Інститутом економіки та прогнозування НАН України. Але в НАН України немає структури, яка б могла відповідати за аналіз гео економічного положення та конкурентних переваг України. В умовах відсутності Інституту світової економіки та міжнародних відносин, можливо, відповідний підрозділ доцільно створити в Інституті економіки та прогнозування НАН України.

Третій важливий момент цілепокладання стосується з'ясування планово-ринкових механізмів вирішення стратегічних завдань. Як показано в попередніх дослідженнях, однією з фундаментальних рис економічної динаміки в найближчі десятиліття буде невизначеність розвитку, яка обумовлена, по-перше, переходом від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки, по-друге, формуванням гібридної системи "мир – війна", по-третє, дестабілізаційними впливами кліматичних змін. У цих умовах класичні ринкові механізми не можуть ефективно працювати, а ринкове мислення лібертаріанського спрямування може привести і приводить до криз і катастроф. Досвід світових економічних криз, пандемії коронавірусу та війни Росії проти України беззаперечно про це свідчить. Адекватним стає планово-ринковий механізм і відповідні йому стратегії та мислення. Сам факт існування стратегічного планування перетворює механізми господарювання в планово-ринкові, а цифровізація економіки і потенційні можливості штучного інтелекту створюють додаткові можливості для успіху у цій справі, що, звичайно, не відміння існування суттєвих соціально-економічних ризиків і загроз, пов'язаних з цифровізацією і штучним інтелектом.

Механізм забезпечення досягнення мети національно укоріненого розвитку включає насамперед логістичний механізм, який вирішує завдання перетворення ресурсів у блага для задоволення потреб (рис. 2). Він включає всі ланки перетворення ресурсу в готову продукцію. В цьому механізмі існує розрив між потребами і попитом та між використанням ресурсів та пропозицією. Він став наслідком інверсійного типу ринкової трансформації, яка має зворотний порядок ринкових перетворень і була поєднана з глобалізаційною відкритістю економіки (відношення експорту, і відповідно і імпорту, до ВВП коливалось близько 50 %). Унаслідок цього в Україні сформувався деформований і не спрямований на розвиток національної економіки внутрішній ринок, що характеризується диспропорціями (які посилюються внаслідок зростання економіки) і закономірною кризовою динамікою.

Ринок за своєю суттю ніколи не бачить потреби, він помічає тільки попит, тобто **монетизовану потребу**. Якщо існує велика кількість людей, в яких немає грошей для нормального харчування, то ринок ніяк на це не реагує. Зате він реагує на попит, яким би деформованим він не був. Саме через це в найбіднішу країну Європи ввозиться непомірно велика кількість надзвичайно дорогих автомобілів і т. ін. У такій ситуації ринкові закони тільки посилюють нерівність і провокують кризові явища. Тому необхідним стає процес зв'язаної монетизації попиту і пропозиції (рис. 3).

Її суть полягає в тому, щоб гроші, які монетизують попит, цілеспрямовано попадали через замкнутий контур грошового обігу виробнику товару, попит на який монетизується, а виробник мав також кредитний ресурс для виробництва товару, на який є попит.

Це можна пояснити на прикладі вирішення житлової проблеми (Гриценко, 2020. С. 343). Фінансово-кредитна установа як інститут розвитку одержує від Національного банку емісійні кредитні кошти під відсоток, який покриває тільки витрати на існування цієї установи. Фінансово-кредитна установа відбирає комерційні банки для роботи з позичальниками коштів на побудову житла, а відповідні підрозділи обласних адміністрацій готують

Рисунок 2. Перетворення ресурсів у блага для задоволення потреб

Джерело: розроблено автором.

Рисунок 3. Зв'язана монетизація попиту і пропозиції

Джерело: розроблено автором.

списки позичальників, які мають право на участь, наприклад, у національному проєкті "Комфортне житло" (це можуть бути особи, які проживають в умовах, що не відповідають встановленому мінімуму житлової площі на особу (в Україні зараз це 13,65 квадратних метрів та додатково 35,22 квадратних метрів житлової площі на сім'ю).

Укладається чотирьохстороння угода між фінансово-кредитною установою, комерційним банком, позичальником і будівельною організацією, згідно з якою комерційний банк отримує від фінансово-кредитної установи кошти, які використовує для кредитування позичальників під відсоток, що покриває лише витрати банку на обслуговування кредитування плюс середній прибуток на ці витрати (а не ринковий відсоток на суму кредиту); гроші зразу одержує будівельна організація, а позичальник дає зобов'язання після отримання житла сплачувати 15 % щомісячного доходу до повного погашення кредиту (це можуть бути десятиліття, але такий порядок не провокує інфляцію, бо емісійні кошти випускаються під реальний процес створення вартості; Національний банк таким чином виконує свою функцію забезпечення економіки необхідною масою грошей (про це не написано в Законі України про Національний банк України, а написано лише про забезпечення стабільності грошової одиниці, яку можна досягти і за рахунок монетарного удушення економіки). Про те, що такий борг може висіти як завгодно довго, не впливаючи негативно на економіку, можна прочитати в книзі Нобелівського лауреата Пола Кругмана "Кредо ліберала" (Krugman, 2007). Такий механізм є також антиінфляційним, бо він дає можливість частині господарського механізму, включаючи комерційні банки, працювати з низькими процентними ставками, які є навіть нижчими за рівень інфляції, але дають прибуток банку на витрати, що пов'язані з їхніми операціями.

Житло будується насамперед українськими будівельними компаніями, або такими, де українські інвестори мають суттєву частку. В разі недостатності будівельних потужностей Кабінет Міністрів України вживає заходи, спрямовані на розвиток таких потужностей. Компанії, які беруть участь у національному проєкті "Комфортне житло" зобов'язуються використовувати будівельні матеріали українського виробництва, а сам проєкт передбачає взаємопов'язаний розвиток усіх складових ланок будівництва і введення в експлуатацію житла. Житло будується відповідно до сучасних вимог, як правило, розумні будинки з відповідним сучасним обладнанням. Це є обов'язковою складовою перспективного розвитку України на основі створення сучасних кластерів життєдіяльності людей (про це буде далі).

Можливі також різні пільгові програми (наприклад, для учасників бойових дій, відзначених державними нагородами, багатодітних тощо). Такий підхід також є соціально справедливим і економічно доцільним. Комфортне житло стає доступним для найбільш вразливих верств населення і створює умови для забезпечення якості життя на привабливому рівні.

Подібний підхід можна застосувати до вирішення проблем фінансового забезпечення національно укоріненого розвитку транспортної інфраструктури і раціонального харчування (наприклад, використовуючи досвід США в організації Програм пільгового придбання продуктів (Supplemental Nutrition Assistance Program, скорочено SNAP). Незважаючи на те, що США є однією з найбагатших країн, цими програмами користується значна частина сімей. В Україні використання таких програм доцільно пов'язувати з виробництвом високоякісної продукції на основі зелених технологій (адже українські виробники не будуть конкурувати з зарубіжними товаровиробниками цієї продукції внаслідок замкнутості обміну). В міру підвищення конкурентоспроможності таких виробників і зростання попиту на високоякісну продукцію ринок буде розширятися і звільнятися в цій частині від обмежень.

Вибудовуючи механізм національного укорінення економічного розвитку, важливо врахувати опорні тренди, що визначають особливості сучасного етапу соціально-економічного прогресу. Вони пов'язані, як показано раніше, з сучасною модифікацією дії фундаментальних чинників: робочої сили, засобів виробництва і цілеспрямованої діяльності. Піклування про робочу силу в умовах, коли людина, її здібності та компетенції перетворюються у вирішальний чинник науково-технічного і соціально-економічного прогресу, набуває форми імперативної вимоги людського розвитку. Саме людського розвитку, а не людського капіталу.

Людський капітал цікавиться людськими здібностями тільки в тій мірі, в якій вони отримують вартісну оцінку і перетворюються в джерело додаткової вартості. В умовах цифровізації і розвитку штучного інтелекту виникає ситуація, подібна до конвеєрного виробництва в індустріальну епоху, коли людина перетворюється в механічний засіб виробничого процесу. Тільки тепер розумові здібності людини перетворюються в елемент, засіб роботи штучного інтелекту. Зараз виникла маса курсів, вебінарів, які за лічені дні готують спеців для алгоритмічної роботи за певними програмами. Це веде практично до ідеотизації розумової праці так само, як це було з фізичною працею в ранньоіндустріальну епоху. Зважаючи на це, набуває особливого значення піклування про людський розвиток, який виходить далеко за межі людського капіталу і, з одного боку, йому опонує, з іншого – доповнює. Засоби виробництва на сучасному етапі інформаційно-цифрового розвитку виявляють себе в технологіях цифровізації та штучному інтелекті, що змінює все життя людей. Все це має бути спрямоване на вирішення завдань національно укоріненого розвитку. Корінних змін вимагає також управління економікою і суспільством, яке необхідно реформувати відповідно до нових вимог техніко-технологічного і соціально-економічного розвитку. Нарешті, особливістю сучасної динаміки України є європейський вектор соціально-економічних трансформацій, що пов'язано з прискоренням руху України до ЄС. Ці опорні тренди повинні бути враховані в побудові механізмів національного укорінення економічного розвитку.

Механізм організаційного забезпечення вибудовується на основі логістичного механізму і являє собою мережу організаційних структур, функцій і заходів, спрямованих на повноцінне вирішення завдань просування в кожній логістичній ланці шляху до створення готового продукту. Механізм організаційного забезпечення з'єднує логістичний механізм і механізм фінансово-кредитного забезпечення, який, крім ринкових механізмів кредитування економіки, включає планово-ринкові механізми забезпечення реалізації національних проєктів шляхом створення замкнутих контурів грошового обігу, де основним є неринковий принцип: якщо є ресурси і немонетизовані раціональні потреби, то не може бути підстав для відмови в їх монетизації.

Важливе значення у забезпеченні національного укорінення економічного розвитку має розуміння співвідношення його фундаментальної і актуальної структур. **Фундаментальна структура** включає елементи, які є незмінними та існують на всіх етапах розвитку, а **актуальна** структура включає ті самі елементи фундаментальної структури, але їх значення в системі суттєво змінюється. Наприклад, сільське господарство на початку людської історії було основною сферою занять і займало майже весь час діяльності, а зараз сільське господарство в США дає значно менше 1 % ВВП. Сільськогосподарське виробництво занурилось в основу життєдіяльності суспільства, стало елементом фундаментальної структури і не виступає як найбільш важлива і актуальна проблема. Більш важливим і актуальним стало виробництво сучасних технологічних продуктів. Але якщо протягом місяця не буде продуктів харчування, людство загине, чого не можна сказати ні про автомобілі, ні про сучасні технології. У разі порушення нормальної структури життєдіяльності фундаментальна структура може знову стати актуальною, що буває під час війн, глибоких криз тощо.

Розуміння співвідношення фундаментальної та актуальної структур важливе для вирішення проблем субординації завдань національного укорінення економічного розвитку. В економіці і суспільстві не можна вирішувати завдання по черзі. Наприклад, спочатку побудувати дороги, а потім займатися освітою, або спочатку зайнятися охороною здоров'я, а потім розвитком фармацевтичної промисловості. Усі складові фундаментальної структури діяльності повинні розвиватися одночасно, але серед них виділяється найбільш актуальна, провідна ланка, на якій концентруються головні зусилля і яка веде за собою інші ланки (принцип провідної ланки). Фундаментальну структуру завдань забезпечення потреб людей у спрощеному вигляді можна представити так:

- 1) вирішення базових проблем відтворення життєдіяльності людей (харчування, житло та енергозабезпечення, здоров'я);
- 2) розвиток інфраструктури (дороги, транспорт, зв'язок);
- 3) створення умов для інноваційного розвитку (освіта, наука, інновації).

У вирішенні завдань практичного забезпечення національного укорінення економічного розвитку потрібно займатися усіма проблемами (житлом, дорогами, освітою тощо), але для вибудовування правильних **пропорцій**, без чого не може бути збалансованої економіки, необхідно починати

з найбільш фундаментальних елементів і завдань, а вони визначатимуть і вестимуть за собою актуалізацію інших (похідних від них) завдань.

Відповідно до такого підходу для успішного практичного вирішення завдань національно укоріненого розвитку необхідно знайти його **вихідну ланку**, яка також має комплексну структуру і є укоріненою в життя людей і їхні потреби. Зараз люди орієнтуються на те, щоб мати добре оплачувану роботу, нормальне житло, умови для одержання дітьми освіти, медичне забезпечення, близькість житла до роботи, транспортне забезпечення, морально-психологічні чинники, права людини тощо – все те, що входить до поняття якості життя. На це орієнтуються ті, хто зараз унаслідок війни опинився за кордоном і вирішуватиме, чи повертатися в Україну після закінчення бойових дій, чи ні. На це будуть орієнтуватися ті, хто залишився в Україні і вирішуватиме питання, чи варто залишатися в Україні в післявоєнний період, чи краще емігрувати. На це усвідомлено, або підсвідомо орієнтуються люди навіть у тому випадку, коли вони нічого не чули про категорію – якість життя. Саме тому забезпечення умов для високої **якості життя** є вихідною інтегративною ланкою вирішення завдань національно укоріненого економічного розвитку.

В цій інтегративній ланці якості життя є своя субординація елементів. На першому місці стоїть **зайнятість**. Якщо людина може знайти роботу або іншу форму діяльності (бізнес) з високою зарплатою (доходами), що дозволить вирішити всі інші проблеми, то це суттєво впливає на її рішення, перетворюючи інші проблеми в похідні. З точки зору об'єктивних умов техніко-технологічного та соціально-економічного розвитку, в інформаційно-мережевій економіці в центрі стоїть людина, а не індустріальні комплекси, як це було в індустріально-ринковій економіці. Тому створення умов для комфортного життя і продуктивної праці людей є імперативом сучасності.

Це завдання можна вирішувати на шляху створення виробничо-житлових комплексів (кластерів життєдіяльності), поєднуючи створення виробництв з одночасним забезпеченням якісних умов життя. Прикладом можуть слугувати західні університети, в яких у комплексі розміщені університетські будівлі, житловий комплекс і вся інфраструктура. Студенти і викладачі змінюються, приїжджаючи на навчання чи для роботи, а комплекс постійно працює. Такий спосіб організації життєвого простору буде все більше розвиватися, зважаючи на те, що університет вважається базовою структурою інформаційно-мережевої економіки, подібно до того, як в індустріально-ринковій структурі такою структурою була фабрика (промислове підприємство). Іншим прикладом може слугувати Кремнієва долина в США. Звісно, вирішення таких завдань є складним і довготерміновим завданням. Не можна зразу створити багато таких комплексів. Але потрібно їх почати створювати, вибудовуючи новий перспективний простір, який поступово розширюватиметься. Не можна рухатися вперед, розмазуючи і усереднюючи відносну бідність. Навпаки, потрібно створити одиначне, яке стане потім розповсюдженим, а згодом типовим.

В Україні доцільно було б створити декілька університетів, сконцентрувавши в них фахівців, забезпечивши фінансування і оплату праці на рівні західних зразків, створивши умови для роботи в них відомих у світі вчених і активної участі в діяльності світової університетської спільноти. Це б забезпечило, з одного боку, рух уперед на сучасному рівні, з іншого – стало б орієнтиром і зразком для інших університетів.

Всі ці проблеми, що стосуються якості життя, зайнятості, розподілу доходів, функціонування соціально-трудової сфери належать до проблем соціалізації національно укоріненого розвитку та праці (Геєць, 2021, 2023) і потребують комплексного архітектонічного підходу. "У архітектоніку соціальної якості життя, – зазначає В. Геєць, – закладено оцінки взаємопов'язаності процесів функціонування і результативності діяльності, з одного боку, соціальних інститутів, які забезпечують підтримку роботи ринків як регуляторів розподілу доходів, а з іншого – соціальних інститутів, які забезпечують процеси перерозподілу і, відповідно, вирівнювання рівня життя населення" (Геєць, 2024. С. 3). Ключовою ланкою вирішення цих завдань є формування держави соціального інвестування (Геєць, 2024. С. 11).

У вирішенні завдань національно укоріненого розвитку (з урахуванням співвідношення фундаментальної та актуальної структур і необхідності виділення провідної ланки) важливим є механізм пріоритизації вирішення завдань. Це є також відповіддю на питання створення національно укоріненого ринку. Що насамперед купують люди? Це предмети харчування (щоденна потреба), житло, меблі та побутова техніка, ліки та лікарські послуги, автомобілі та інший транспорт, освітні послуги. Тому потрібно починати з вирішення цих проблем, а вони потягнуть за собою інші: дороги, транспортну інфраструктуру, зв'язок тощо.

Звичайно, починати з нуля, наприклад, виробництво легкових автомобілів неможливо. Але можна створити привабливі умови для іноземних інвесторів, особливо в період швидких технологічних змін (перехід до електромобілей, використання двигунів з "водяним" двигуном тощо) з системою фінансового заохочення купівлі автомобілей національного виробництва (цільові кредити під низький відсоток з використанням можливостей інститутів розвитку і т. ін.). Це є формуванням збалансованого внутрішнього ринку. Серед семи найбільш розвинених країн немає жодної, яка б не мала національного виробництва легкових автомобілей. На наших дорогах близько 9 млн легкових автомобілей³, більшість із них іноземного виробництва. Це мільярди доларів США, витрачені на підтримку закордонного виробника. В Таїланді, наприклад, експлуатуються переважно японські автомобілі, але вироблені в Таїланді, притому ввізне мито на легкові автомобілі досягало 60 %.

Звісно, в довгостроковій перспективі національне укорінення економічного розвитку приводить до збалансованого стану економіки, зменшення

³ Широкун І. (2023). Скільки насправді машин в Україні: багато чи мало? URL: https://auto.24tv.ua/skilky_naspravdi_mashyn_v_ukraini_bahato_chy_malo_n43694

соціальної нерівності, активного розповсюдження нових технологій. У короткостроковому і середньостроковому періодах вирішення цих завдань створюватиме певні розриви між функціонуванням старих і нових механізмів, що вимагатиме спеціальних заходів щодо нейтралізації негативних наслідків.

Забезпечити вирішення складних завдань комплексного характеру можливо на основі формування національних проєктів, в яких би інтегрувалися і пов'язувалися всі складові для досягнення мети. Кожний проєкт повинен мати конкретних виконавців, відповідальних за його реалізацію. Національний проєкт повинен стати ключовою організаційною ланкою механізму національного укорінення економічного розвитку.

Можна запропонувати такі найбільш важливі національні проєкти:

- ✓ Раціональне харчування
- ✓ Комфортне житло
- ✓ Охорона здоров'я та здоровий спосіб життя
- ✓ Дороги та транспортна інфраструктура
- ✓ Транспорт
- ✓ Якісний цифровий зв'язок
- ✓ Освіта
- ✓ Наука
- ✓ Інновації.

В умовах невизначеності та надзвичайної складності суспільних процесів вирішити завдання національного укорінення економічного розвитку можливо лише з опорою на меритократичний підхід до управління. Меритократія – це принцип управління, відповідно до якого вищі посади в керівництві державою мають займати найпрофесійніші люди, незалежно від їхнього соціального походження і фінансового стану (Wooldridge, 2021). "Сьогодні меритократія є одним із найважливіших посилів для успішної модернізації суспільства і держави. Сучасна держава і сучасне суспільство вже не можуть існувати в рамках патерналістських і сімейнокланових систем розподілу благ та кар'єрного зростання, які ведуть до деградації і наростання протиріч у суспільстві, а повинні будуватись на засадах справедливості, рівних можливостей і гідного життя для кожного громадянина" (Мамчин, Яричевська, 2021). Демократичні принципи повинні реалізуватись шляхом добровільного ухвалення законів і норм мерократичного управління, тобто демократія реалізується шляхом добровільного вибору меритократії. На основі меритократичних принципів можна сформулювати вимоги до вищих посадових осіб:

- ✓ Вища освіта
- ✓ Спеціальна управлінська освіта
- ✓ Успішний досвід практичної діяльності на посадах не нижче попереднього рівня управління
- ✓ Довіра громадян і суспільства

Висновок

Будь-який успіх наздоганяючого чи випереджаючого розвитку, експортної орієнтації чи імпортозаміщення, ліберальних чи дирижистських моделей є неможливим без розвитку національного виробництва, що спирається насамперед на існуючі національні ресурси і повноцінно використовує міжнародну економічну співпрацю з метою реалізації власних інтересів країни. Це є основою стратегії національно укоріненого розвитку економіки, яка має відповідні їй механізми вирішення поставлених завдань, починаючи з цілепокладання і закінчуючи практичними заходами з реалізації розроблених планів і національних проєктів. Такий підхід дозволяє створити підґрунтя для забезпечення стійкості економіки та її безпечного розвитку в умовах посилення різних дестабілізуючих впливів.

Література

1. Геєць В. (2024). Ознаки соціальної якості життя воєнного часу в Україні й завдання її повоєнного піднесення. *Економіка України*. Т. 67. № 4(749). С. 3–35. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.04.003>
2. Геєць В. М. (2021). Соціалізація і її успішність у моделі осягнення розвитку соціального світу. *Економічна теорія*. 2021. № 4. С. 5–40. <https://doi.org/10.15407/etet2021.04.005>
3. Геєць В. М. (2023). До питання теорії і практики політики соціальної якості в повоєнній Україні. *Економіка України*. Т. 66. № 4. С. 3–22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.003>
4. Голюк В. Я., Волощук С. Д. (2015). До питання вибору економічного консенсусу розвитку держави через моделювання заощаджень. *Інвестиції: практика та досвід*. № 8. С. 24–29. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/76010d6a-ad90-4a9e-aa26-770d3c37bcc7/content>
5. Гриценко А. (2023). Національно укорінений розвиток економіки як локальна відповідь на глобальні геоекономічні зрушення. *Економіка України*. № 4 (737). С. 38–54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038>
6. Гриценко А. А. (2020). Економіко-інформаційний імператив нової статистичної парадигми / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз." Київ. 436 с.
7. Железняк Я. (2022). 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html
8. Лазос Г. П. (2018). Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. Том 3. *Консультативна психологія і психотерапія*. Вип. 14. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Вінниця: ФОП Рогальська І. О. С. 26–64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf
9. Мамчин М. М., Яричевська Я. І. (2021). Меритократичний підхід до управління на різних рівнях у спіральній динаміці. Електронний журнал "Ефективна економіка". http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/91.pdf; <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.89>
10. Москаленко О. М. (2014). Випереджаючий економічний розвиток: теоретико-інституціональні засади і проблеми реалізації в Україні. *Економіка України*. № 8(633). С. 4–18.
11. Burkett P., Hart-Landsberg M. (2003). A Critique of "Catch-Up". *Theories of Development. Journal of Contemporary Asia*. № 33(2). P. 147–171. <https://doi.org/10.1080/00472330380000101>
12. Chuanqi He (ed.). (2011). *Survey of Modernization in the World and in China (2001–2010)*. Peking University Press.

13. Eaton E. What is the creative class? (Jul. 1, 2010). *Briarpatch*. URL: <https://briarpatchmagazine.com/articles/view/what-is-the-creative-class>
14. Krugman P. (2007). *The Conscience of a Liberal*. W. W. Norton & Company. 352 p.
15. Mathews J. A. (2006). Catch-up Strategies and the Latecomer Effect in Industrial Development. *New Political Economy*. № 11(3). P. 313–335. <https://doi.org/10.1080/13563460600840142>
16. Nelson R. R. (2005). Economic Development as a Catch-up Process: What is Different about the Current Environment. URL: http://www.ase.tufts.edu/gdae/about_us/leontief/Nelson_remarks.pdf
17. Standing G. (Jan. 27, 2012). The precariat: why it needs deliberative democracy. *Open Democracy*. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/precariat-why-it-needs-deliberative-democracy/>
18. Williamson J. (2000). What Should the World Bank Think about the Washington Consensus? *The World Bank Research Observer*. Vol. 15. № 2. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/624291468152712936/pdf/766500JRN0WBRO00Box374385B00PUBLIC0.pdf>
19. Wooldridge A. (2021). *Aristocracy of Talent: How Meritocracy Made the Modern World*. Skyhorse Publishing. 496 p.

Надійшло до редакції 10 липня 2024 року

Прорецензовано 22 липня 2024 року

Підписано до друку 30 вересня 2024 року

References

1. Heyets, V. (2024). Features of the social quality of life in Ukraine during wartime and the task of its post-war improvement. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 67, 4(749), 3-35. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.04.003> [in Ukrainian].
2. Heyets, V. (2023). On the question of theory and practice of social quality policy in post-war Ukraine. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 66(4 (737)), 3–22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.003> [in Ukrainian].
3. Heyets, V. (2021). Socialization and its success in the model of achieving the development of the social world. *Ekonomika Ukrainy – Economic theory*, 4, 5-40. <https://doi.org/10.15407/et2021.04.005> [in Ukrainian].
4. Goliuk, V., Voloshchuk, S. (2015). On the issue of choosing economic consensus of state development on the basis of savings modelling. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 8, 24-29. Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/76010d6a-ad90-4a9e-aa26-770d3c37bcc7/content> [in Ukrainian].
5. Grytsenko, A. (2023). Nationally rooted economic development as a local response to the global geoeconomic shifts. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 4 (737), 38-54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.04.038> [in Ukrainian].
6. Grytsenko, A. A. (2023). The economic and informational imperative of the new statistical paradigm. Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
7. Zhelezniak, Ya. (2022). 5 stories of economic success after the war: world experience for Ukraine. *LB.ua*. Retrieved from https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html [in Ukrainian].
8. Lazos, H. P. (2018). Resilience: Conceptualization of terms, review of modern researches. *Aktualni problemy psykholohii – Actual problems of psychology*, Vol. 3: *Counseling psychology and psychotherapy*, 14, 26-64. G.S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine. Vinnytsia: FOP Rohalska I. O. [in Ukrainian].
9. Mamchyn, M. M., Yarychevska, Y. I. (2021). Meritocratic approach to managing higher-level companies in spiral dynamics. *Efektivna ekonomika – Efficient Economy*. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.89> [in Ukrainian].
10. Moskalenko, O. M. (2014). Anticipatory economic development: theoretical and institutional foundations and problems of implementation in Ukraine. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 8(633), 4-18 [in Ukrainian].

11. Burkett, P., Hart-Landsberg, M. (2003). A Critique of "Catch-Up". Theories of Development. *Journal of Contemporary Asia*, 33(2), 147-171. <https://doi.org/10.1080/00472330380000101>
12. Chuanqi, He (ed.). (2011). Survey of Modernization in the World and in China (2001–2010). Peking University Press.
13. Eaton, E. (2010, Jul. 1). What is the creative class? *Briarpatch*. Retrieved from <https://briarpatchmagazine.com/articles/view/what-is-the-creative-class>
14. Krugman, P. (2007). The Conscience of a Liberal. W. W. Norton & Company.
15. Mathews, J. A. (2006). Catch-up Strategies and the Latecomer Effect in Industrial Development. *New Political Economy*, 11(3), 313-335. <https://doi.org/10.1080/13563460600840142>
16. Nelson R. R. (2005). Economic Development as a Catch-up Process: What is Different about the Current Environment. Retrieved from http://www.ase.tufts.edu/gdae/about_us/leontief/Nelson_remarks.pdf
17. Standing G. (2012, Jan. 27). The precariat: why it needs deliberative democracy. *Open Democracy*. Retrieved from <https://www.opendemocracy.net/en/precariat-why-it-needs-deliberative-democracy/>
18. Williamson J. (2000). What Should the World Bank Think about the Washington Consensus? *The World Bank Research Observer*, 15(2). Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/624291468152712936/pdf/766500JRN0WBRO00Box374385B00PUBLIC0.pdf>
19. Wooldridge A. (2021). Aristocracy of Talent: How Meritocracy Made the Modern World. Skyhorse Publishing.

Received on July 10, 2024

Reviewed July 22, 2024

Signed before printing September 30, 2024